

*Kontrakt och ut-
värdering vid
franska universitet*

Rapport från en studieresa

Kontrakt och utvärdering vid franska universitet – Rapport från en studieresa

Producerad av Högskoleverket i april 1996

Innehåll: Gunnel Engwall, Stockholms universitet Lars Engwall,

Uppsala universitet, November 1995

Form: Informationsavdelningen

Tryck: Printgraf, Hägersten, maj 1996

Innehåll

Förord	5
1 Bakgrund	5
2 Några grundläggande drag i det franska systemet	6
3 Kontrakten	7
4 Utvärdering	9
5 Några övriga frågor	11
5.1 Studentinflytande	11
5.2 Universitetsorganisation	11
5.3 Lokaler	12
6 Slutsatser	13
Referenser	14

Förord

En viktig del av kvalitetsutvecklingen vid universitet och högskolor är att samla in, sprida och utnyttja goda erfarenheter av förbättringsarbete från olika håll. Som ett led i ett sådan verksamhet anordnades i Högskoleverkets regi under hösten 1995 en studieresa till Frankrike med det särskilda syftet att få en inblick i det franska systemet för kontrakt och utvärdering av universiteten. I resan deltog dels representanter för Högskoleverket och Utbildningsdepartementet, dels representanter för universiteten i Linköping, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala.

Denna reserapport har utarbetats av två av deltagarna, nämligen professor Gunnel Engwall, Stockholms universitet och professor Lars Engwall, Uppsala universitet. Den innehåller dels en översiktlig beskrivning av det franska systemet för högre utbildning, dels en beskrivning av modellen för kontrakt mellan utbildningsministeriet och universiteten samt för statsmakternas utvärdering av universiteten. Slutligen görs iakttagelser rörande särskilda frågor samt vissa jämförelser mellan de svenska och franska systemen för högre utbildning och utvärdering.

Vi tackar författarna till reserapporten och hoppas att den på olika nivåer skall bidra till diskussionen om olika system för utvärdering och kvalitetsutveckling.

Stockholm i april 1996

Ann Fritzell
avdelningschef

Staffan Wahlén
programansvarig

I Bakgrund

Den 23-27 oktober 1995 genomfördes i Högskoleverkets regi en resa till Frankrike för att studera det franska systemet för kontrakt och utvärdering. Deltagare i resan från universiteten var Hans Andersson (Lund), Marianne Bauer (Göteborg), Gunnel Engwall (Stockholm), Lars Engwall (Uppsala), Clas-Uno Frykholm (Umeå) och Erik Sandewall (Linköping). Från Utbildningsdepartementet deltog Elizabeth Lundberg och Erland Ringborg, medan Högskoleverket representerades av Lars Brandell, Anne Fritzell, Staffan Wahlén och Ulla Åhgren-Lange.

Gruppen besökte under veckan universitet i Rennes och Lyon samt hade en avslutande heldagsdiskussion i Paris med olika företrädare för nationella enheter inom det franska forsknings- och undervisningsväsendet samt den oberoende utvärderingskommittén *Comité National d'Évaluation (CNE)*. I Rennes avsåg besöket Université de Rennes 1, som bedriver verksamhet inom framför allt juridik, ekonomi, medicin och naturvetenskap. Diskussioner fördes med den centrala administrationen, chefen för ett forskningsinstitut inom informationsteknik, studenter samt de högsta forskningsansvariga inom det naturvetenskapliga området.

I Lyon avsåg besöket två av stadens universitet: Université Claude Bernard Lyon 1 och Université Lumière Lyon 2. Vid de båda universiteten diskuterade gruppen med rektor och hans närmaste medarbetare. Vid Lyon 2 besöktes dessutom en från stadskärnan utlokaliserad enhet för diskussioner med en av vicerektorerna rörande universitetets lokalprogram.

Samtliga tre universitet har mellan tjugo och trettio tusen studenter. De har alla tre gått igenom en första utvärdering som utförts av CNE. Denna kommitté står nu i begrepp att genomföra en andra utvärdering. I motsats till de första utvärderingarna kommer de nu planerade att ta fasta på utvalda delar av verksamheten. Då det gäller Lyon kommer exempelvis fokus att ligga på forskning och utbildning inom regionen. Syftet är härvid att söka ta till vara möjligheter till samverkan mellan olika geografiskt närliggande universitet.

Föreliggande reserapport sammanfattar först några grundläggande drag i det franska systemet och diskuterar sedan kontrakten mellan utbildnings- och forskningsministeriet samt utvärderingsarbetet. Därefter berörs ytterligare några frågor, innan slutsatserna redovisas.

2 Några grundläggande drag i det franska systemet

Det franska systemet för högre utbildning och forskning utmärks av att en uppdelning i ett antal elitskolor (*grandes écoles*) och universitet. För att kunna söka in på elitskolorna, som är mycket eftertraktade, förbereder sig studenterna i 1-2 år efter studentexamen i särskilda klasser, s.k. *classes préparatoires*, till vilka det är mycket svårt att få tillträde. Därefter sker gallringen till elitskolorna genom hårda intagningsprov. Till universiteten är däremot tillträdet fritt för dem som avlagt studentexamen. Detta innebär att trycket på de franska universiteten är betydande. Tillströmningen har även ökat under senare år, då andelen i en årskull som tar studentexamen nu nått nivån 80 procent. Även om tillträdet är fritt till universiteten begränsas antalet studenter inom vissa utbildningar, medan en del ämnen får mycket stora studentpopulationer. Detta sker genom överenskommelser inom universitetet. Vid Lyon 2 hade man således så många som 6.000 studenter som läser psykologi. Huvuddelen av studenterna bedriver dock studier på lägre nivåer och systemet präglas av en betydande utslagning av studenter såväl före som efter den första examen efter två år (DEUG). Inom medicinarutbildningen sker selektionen efter det första året genom särskilda prov, vilka innebär att endast en tiondel får gå vidare till det andra året.

Tidigare har den del av den franska forskningsorganisationen som finansierats via *Centre national de la recherche scientifique* (CNRS) varit relativt frikopplad från universiteten. Detta har befunnits mindre ändamålsenligt och strävan är därför nu att i större utsträckning integrera forskningen i universiteten. Detta kan ses som ett led i en mer generell ambition att stärka universitetens ledningsfunktioner och deras roll i samhället. Ett annat viktigt skäl till detta är utbildningens tillväxt och det kärvare ekonomiska läget i landet. Stora behov finns att bättre kontrollera kostnaderna samt att kunna nå bättre resultat för studenterna såväl inom grund- som forskarutbildning.

3 Kontrakten

Kontrakten mellan ministeriet och de olika universiteten är en relativt ny företeelse. De infördes i en lag 1984 och innebar i första omgången att universiteten inbjöds att inkomma med en övergripande plan för de närmaste fyra åren. Genom en dialog som varade ett knappt år fastställdes kontrakten. Dessa innebar en uppgörelse rörande projekt som ett universitet är berett att genomföra och som ministeriet är berett att finansiera. Eftersom personalkostnader utgör den huvudsakliga delen av universitetens kostnads- massa och tjänster bestäms centralt av ministeriet omfattar kontrakten endast en mindre del av budgeten: i genomsnitt 7 procent. Exempel på projekt som finansierats inom ramen för kontrakt är en studentmottagning vid Rennes 1, satsning på egyptologi vid Lyon 2, skapande av nya examina samt befordran av förtjänta lärare. Lyon 2 fick t.ex. 120 tjänster, dvs. 30 tjänster per år, samt möjlighet att omvandla 5 tjänster per år till högre tjänster i det första fyraårskontraktet. Inte minst har systemet med kontrakt varit viktigt för att skapa en återhållsamhet vad gäller inrättandet av nya examina.

I den första omgången ställdes inga bestämda frågor till de olika universiteten och högskolorna. I den nu pågående andra omgången är däremot frågorna mer specificerade. Att materialinsamlingen ändå kan bli relativt omfattande visar erfarenheterna från Lyon 1. För sitt förnyade kontrakt sände detta universitet (med 27.000 studenter inom naturvetenskap, teknik, medicin, farmaci och odontologi) in 400 kilo dokument för utvärdering. Därutöver framställdes också en kortare sammanfattning (*Projet d'Établissement*).

Enligt såväl de besökta universitetens ledningar som representanter för ministeriet har kontrakten varit mycket betydelsefulla för universitetens utveckling. Man menar att de inneburit att man dels inom universiteten samlat krafterna för att nå gemensamma mål, dels genom de ekonomiska tillskotten kunnat ta initiativ för förnyelse som annars inte hade kunnat tas. Ett problem i sammanhanget har dock varit att åstadkomma ett rimligt samspel mellan de fyraåriga kontrakten och de årliga normala budgetbehandlingarna.

En annan typ av kontrakt, som har avsevärt större ekonomiska konsekvenser är de kontrakt som ministeriet sluter med universiteten rörande deras forskning. Härvid har man under senare år gått mot en ökad integra-

tion mellan universitetsinstitutioner och CNRS-institut. Målet är nu att alla forskare ska undervisa och vice versa samt att man ska bryta det traditionella sättet att arbeta ensam hemma. I stället strävar man efter att forskarna även i humaniora och samhällsvetenskap i större utsträckning skall ingå i forskargrupper. Ministeriet förhandlar därför med universiteten om deras forskningssinriktningar och man ber om förklaringar i de fall då vissa lärare/forskare saknas i kontraktförslagen. Det slutliga kontraktet grundas på universitetsledningarnas prioriterade förslag, som granskats av ämnesexperter (omkring 600 per år). Forskningskontrakten utvärderas efter 4 år med en kontrollstation efter 2 år. Genom omläggning av perioderna söker man nu få de båda typerna av kontrakt i fas, så att de kan integreras i ett samlat kontrakt.

Man kan här också nämna universitetens kontakter med näringslivet, vilka uppmuntras av ministeriet. Forskningsprojekt kan vara helt eller delvis finansierade av företaget. De kan också stödja forskarutbildningen genom att bekosta utbildningen för doktorander. De kontrakt som skrivs innehåller inget löfte eller tvång om fortsatt anställning efter utbildningen. Inte heller tillåts någon inskränkning i publiceringsrätten i de överenskommelser som ingås med näringslivet.

Det övergripande intrycket av det franska kontraktssystemet är att det utgör ett första steg för att skapa samling inom universiteten och att stimulera till förändring. Det franska systemet är dock fortfarande mycket centraliserat med en dominerande del av medelsanvändningen bestämd inom departementet genom att de flesta universitetstjänster bestäms där såväl till antal som till nivå. När det gäller universitetens frihet att själva göra omprioriteringar förefaller därför vårt eget system ligga längre fram. Det är dock uppenbart att också Frankrike går emot ett mer decentraliserat system. Tendensen att integrera undervisning och forskning delar man med många andra länder.

4 Utvärdering

En viktig organisation för utvärdering inom det franska akademiska systemet är den ovan omnämnda kommittén, *Comité National d'Évaluation (CNE)*. Denna är en oberoende organisation, som inledde sitt arbete 1985. Den består av 17 medlemmar som utses av den franske presidenten efter förslag av universiteten, CNRS och olika akademier. Ledamöterna träffas en förmiddag var 14 dag och tar då bl.a. ställning till universitetens önskan om utvärderingar. Efterfrågan är nu större än kapaciteten. Förutom att studera universiteten som helhet genomför man också sedan några år tillbaka utvärderingar av olika discipliner. En utvärdering av odontologi har redan gjorts och man har satt igång utvärderingar av kemi och av moderna språk för icke-specialister, dvs. för studenter vid andra fakulteter, t.ex. inom ekonomutbildningar och naturvetenskapliga utbildningar. Kommittén behandlar också andra frågor såsom olika examina, universitetsbibliotek, lärarutbildningar (*Institut universitaire de formation des maîtres*) etc.

Utvärderingarna utförs av tillkallade franska och utländska experter, som till 80 % är akademiker och som är erkända av de utvärderade institutionerna. Dessa gör självvärderingar, vilka experterna kan ta som utgångspunkt för sitt arbete. Resultatet av detta redovisas först i en konfidentiell expertrapport. Denna föreläggts det granskade universitetet som vid ett möte får yttra sig över dess innehåll. Sedan modifieras rapporten och kommittén avlämnar sina rekommendationer. Rektorn kan om han vill avge ett svar, som trycks i slutrapporten. Variationer mellan lärosäten vad gäller reaktionerna är stora.

Intrycket är att man, åtminstone från universitetsledningarnas sida, finner utvärderingarna positiva. Liksom på alla andra ställen är acceptansen för utvärdering av forskning betydligt större än för utvärdering av undervisning. Viss utvärdering av undervisning förekommer dock även om den är mindre strikt än i England.

Förutom CNE:s arbete pågår också centralt en verksamhet för att utveckla systematisk statistik för att möjliggöra jämförelser med andra system. Svårigheter att få in data för statistiken är dock betydande. Arbetet pågår därför för att förbättra systemet. Detta är särskilt viktigt för att ge universitetsledningarna möjlighet att förstå tillståndet vid de egna universiteterna. Detta gäller inte minst studerandeantal och examinationssiffror.

En ytterligare typ av utvärdering är den som sker genom samverkan med utländska universitet. Lyon 1 genomför exempelvis en utvärdering i samarbete med universitetet i Lotz, Polen. Utvärderingar sker också via Bryssel (ICP och studenters reserapporter). En särskild strävan finns nu vid vissa universitet, såsom Lyon 2 att integrera studentutbyte och forskningssamarbete. Man har nu lyckats göra detta med Berkeleyuniversitetet i Kalifornien.

Det allmänna intrycket är att det franska systemet för utvärdering präglas av en konstruktiv syn. Utvärderingarna sker i dialogform och är framåt-riktade. Resultaten av dem är inte direkt kopplade till några förändringar i resursfördelningen utan syftar framför allt till att finna lämpliga åtgärder för att förbättra systemet. De franska och svenska systemen för utvärdering tycks därmed bygga på liknande filosofier.

5 Några övriga frågor

5.1 Studentinflytande

Studenternas inflytande i det franska systemet förefaller relativt begränsat. Utvärderingar av lärare och deras prestationer genom kursvärderingar hör som vår värd från CNE uttryckte det ”inte till den franska kulturen”. Man har visserligen studentrepresentanter inom olika universitetsorgan men har, som så ofta är fallet, problem med representativiteten. Landets största studentsammanslutning representerar således endast 10.000 av Frankrikes 2 miljoner studenter.

Trots detta begränsade studentinflytande har studentfrågorna på senare år fått en ökad betydelse. Bakgrunden är de många studiemisslyckandena, som lett slutsatsen att själva mottagandet av och informationen till studenterna måste förbättras. Projekt i denna riktning har därmed kommit att ingå i kontrakten.

CNE har i sina utvärderingar försökt att inkludera studenterna men har haft problem med urvalet. Man har dock regelmässigt mött studenter. I odontologistudien använde man t.o.m. anonyma enkäter.

5.2 Universitetsorganisation

Kontrakten och framför allt förberedelserna för dem tycks ha haft viktiga effekter på universitetens organisation, inte minst rektorernas roll. De har inneburit att man i större utsträckning har tvingats att samarbeta inom universiteten. I det fortsatta arbetet förefaller det också som om samarbete mellan universitet kommer att stimuleras.

Vad gäller rektorerna har de kommit att få en starkare roll genom att universiteten tvingas att upprätta prioriterade handlingsplaner. Rektorerna, som är valda på fem år, arbetar tillsammans med minst tre prorektorer, en för vardera forskning, grundutbildning och administration. I vissa fall (t.ex. Lyon 2) har man utökat antalet prorektorer genom att utse särskilda sådana med ansvar för internationalisering, byggnader, personalfrågor, etc.

Frågan om rektorernas ställning är utan tvekan mycket central, då det gäller enskilda universitets samlade uppträdande. Den gäller i grunden vilken integrerande roll, som den centrala ledningen skall ha. Tendensen att skapa all självständigare enheter för specialutbildningar innebär nämligen

inte sällan en betydande desintegration. I valet mellan olika system tycks man i Frankrike föredra en universitetsmodell som ligger närmare den egna statsmodellen, dvs. där den franske presidenten har en avsevärd central makt, snarare än det tyska systemet med en relativt svag förbundsresident och starka underenheter (*Länder*). Man menar också att möjligheterna till det införda kontraktssystemet och till utvärdering är bättre i Frankrike än i Tyskland, där principen om lärarnas autonomi anförs emot sådan verksamhet.

5.3 Lokaler

Den nya universitetspolitiken med en strävan att samla lärare och forskare till gemensamt arbete har lett till starkt ökade krav på lokaler. I samma riktning verkar också den ökade tillströmningen till universiteten. Investeringsprogram finns därför. Dessa bygger på programmet *l'Université 2000*, som sattes igång av Lionel Jospin, då han var utbildningsminister.

Ett exempel på lokalfrågornas hantering presenterades för gruppen vid Lyon 2. Detta universitetet ligger ursprungligen i den centrala staden. Begränsningar i möjligheterna att expandera har emellertid medfört att ett nytt universitetsområde öppnats utanför stadskärnan i förorten Bron. Det var ursprungligen dimensionerat för 6.000 studenter men tar nu dagligen emot 16.000 studenter och 3.000 anställda. Därmed saknas enligt gällande beräkningsprinciper för lokaler 40.000 kvm. Bron skall därför utvecklas ytterligare. Ett särskilt problem i sammanhanget är infrastrukturen. För transportererna är man tvingade till att förlita sig på bussar och bilar, eftersom stadens tunnelbaneföretag hade funnit det olönsamt att dra en linje till Bron. Vidare saknas bostäder i området.

6 Slutsatser

En grundläggande slutsats efter den franska studieresan är att det svenska systemet med tillämpning av *numerus clausus* har betydande fördelar. Den fria tillströmning som tillämpas vid franska universitet tycks nämligen medföra stora problem. Dessa synes också ligga bakom det arbete som man nu genomför för att effektivisera universiteten genom kontrakt och utvärdering. Kontrakten förefaller att vara särskilt viktiga för att åstadkomma samling inom universiteten och att stimulera till förändringar. Fortfarande är dock den merpart av medelstilldelningen som utgörs av löner centralt bestämd genom beslut om inrättande av tjänster. Ett viktigt inslag i kontraktssystemet är att det innehåller en dialog mellan ministerium och universitet.

Det franska utvärderingssystemet ger intryck av att bygga på en filosofi som liknar den vi tillämpar i Sverige, dvs. att utvärderingarna ska vara framåtriktade och konstruktiva i stället för bakåtriktade och bestraffande/belönande. Liksom i Sverige har man genomgått en lärprocess, vilken inneburit att man successivt funnit former för utvärdering. Det franska systemet tycks dock mindre än det svenska vara inriktat mot systemen för kvalitetsutveckling.

En mycket intressant aspekt i det franska universitetsväsendet är de förändringar som skett och sker vad gäller universitetens ledning. Den diskussion som där pågår rörande universitetsledningens roll har klar relevans även för Sverige. Inte minst är det värt att beakta att de besökta franska universiteten har fler förtroendevalda i sin högsta ledning än sina svenska motsvarigheter.

Referenser

Abécassis, A., 1995, "The Policy and Contracts between the State and the Universities" (mimeo).

Comité National d'Évaluation, 1995, *Évolution des universités, dynamique de l'évaluation. Rapport au Président de la République*, Paris: La Documentation française.

L'État de l'École, Numéro 5 - octobre 1995, Vanves: Ministère de l'éducation nationale, de l'enseignement supérieur, de la recherche et de l'insertion professionnelle.

Fredriksson, B. & Włodarczyk, M., 1994, *Högre utbildning i Frankrike*, SULFs skriftserie 5/94, Stockholm: SULF.

Ministère de l'Enseignement supérieur et de la Recherche, 1994, *General Organization of Higher Education in France - Organisation générale de l'enseignement supérieur en France*, Paris.